

CARLES ESTEPA

ALGUNES CONSIDERACIONS SOBRE LA CRISI
ECONÒMICA CATALANA A LA BAIXA
EDAT MITJANA: BARCELONA I
LES CIUTATS COMERCIALS MEDITERRÀNIES

L'expansió de la Corona d'Aragó com a fenomen desenvolupat durant els segles XIII al XV dins l'àmbit mediterrani, és sens dubte un fet remarcable, que hom pot estudiar tant en els seus trets polítics com econòmics. Aquesta expansió de la qual pot presentar-se prou bé un panorama de conquestes i integracions territorials com ara les de les Balears, Sicília, Sardenya o Nàpols¹ hagué d'ésser també producte d'una expansió comercial, que evidentment la pressuposa. Allò planteja el que caldria estudiar en primer lloc, és a dir, les relacions entre l'expansió política i la comercial, en definitiva les característiques que té en aquest període l'expansió feudal duta a terme pels diversos sectors dels regnes de la Corona i particularment pels ciutadans de Barcelona. No és el nostre propòsit, almenys per ara, de tractar aquest tema. Igualment ocorre amb l'evolució del comerç barceloní durant els segles XIV i XV que inevitablement condueix a l'estudi de l'anomenada crisi catalana baix-medieval, una crisi sobre la qual sempre es fa necessari esbossar una interpretació. D'altra banda, aquesta la trobem en una molt important i rica bibliografia, sobretot en els treballs i llibres de Vicens, Vilar, Carrère i Del Treppo.² En línies ge-

1. Entre la nombrosa bibliografia podem citar: F. GIUNTA, *Aragonesi e Catalani nel Mediterraneo*, 2 vols., Palerm, 1953-59; V. SALAVERT ROCA, *Cerdeña y la expansión mediterránea de la Corona de Aragón (1297-1314)*, 2 vols., Barcelona, 1956; J. LALINDE ABADIA, *La Corona de Aragón en el Mediterráneo Medieval (1229-1479)*, Saragossa, 1979. Un esbós d'interpretació de l'expansió política, V. SALAVERT ROCA, «La Corona de Aragón en el mundo mediterráneo en el siglo XIV», VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón, II, 3, València, 1973, 31-64, seguint particularment les orientacions interpretatives de Vicens (vegeu nota 2).

2. J. VICENS VIVES, «La economía de los países de la Corona de Aragón en la Baja Edad Media», VI Congreso de Historia de la Corona de Aragón (Càller, 1957), Madrid, 1959, 103-135, ponència feta en col·laboració amb L. Suárez i Cl. Carrère, si bé li pertanyen sobretot a Vicens les línies generals d'interpretació degudes a la història econòmica de Catalunya. P. VILAR, «Le déclin catalan du Bas Moyen Age, Hypothèses sur sa chronologie», *Estudios de Historia Moderna*, VI (1956-59), 1-68, traduït al castellà en *Crecimiento y Desarrollo*, 2.ª ed., Barcelona, 1974, 252-331; Cl. CARRERE, *Barcelone, centre économique à l'époque des difficultés (1380-1462)*, 2 vols., París-La Haia, 1967, trad. catalana: *Barcelona 1380-1462, un centre econòmic en època de crisi*, 2 vols., Barcelona, 1977-78;

nerals cal admetre que existeix una certa crisi, si bé hem d'aprofundir sobre fets com ara la dependència de la producció drapera respecte al gran comerç internacional, les contradiccions entre els mercaders importadors i exportadors, les diferents condicions i interessos econòmics dels territoris que componen la Confederació, i veiem la necessitat d'establir una nova cronologia de la crisi, més matisada i que compregui la complexitat dels fets que hi convergeixen.

Nogensmenys, el que ara volem posar en relleu són alguns problemes sorgits del joc de les relacions comercials i polítiques que hi ha a la Mediterrània, és a dir les relacions del comerç de Barcelona i d'altres ciutats de la Corona amb les ciutats italianes. Es tracta d'un tema que ha d'ésser estudiat amb tota profunditat, car el fruit de les comparacions pot resultar decisiu per a il·luminar els nostres coneixements i fins i tot la nostra interpretació sobre la crisi catalana, crisi de la qual no podem limitar-nos tan sols a dir que ve representada per una contracció en el nivell dels intercanvis i un sensible aturament en l'activitat econòmica, que en arribar la segona meitat del segle xv ja no tindrà pas la possibilitat d'ésser redreçada, i això també sense oblidar la guerra civil catalana de 1462 a 1472 i l'inevitable agreujament de la situació socio-econòmica que en sorgeix. Per important que sigui el fet de la contracció i el paper final de la guerra civil cal esmenar la interpretació que hom ha donat fins ara, afegint-hi d'altres elements.

A més a més l'esmentat tema de les ciutats mediterrànies és plantejat ara com a una mena de derivació lògica en relació a la situació comercial i política del món mediterrani a la Baixa Edat Mitjana. Hi hagué una gran activitat d'intercanvis realitzats pels comerciants catalans, qui arriben fins a l'Orient, però també es dirigeixen cap a Flandes i Anglaterra. Ara bé, en la Mediterrània, on ens situarem, els mercaders de la Corona d'Aragó, i podem dir especialment els barcelonins —dels quals en sabem més coses—, no hi eren sols, sinó conjuntament amb els d'altres ciutats comercials, sobretot de les italianes. Això és el que suscita el nostre esforç per una comparació i aquest serà el tema del nostre treball, que no es proposa altra cosa que oferir algunes consideracions encara que mínimes sobre el que constitueix una tan rica problemàtica.

Segons Heers el comerç català, durant el segle xv, no era encara un comerç de gran cabotatge, amb poca especialització en les seves càrregues i sotmès a massa escales;³ un comerç que anava clarament endarrerit respecte al que al-

M. DEL TREPPO, *I mercanti catalani e l'espansione della Corona d'Aragona nel secolo XV*, Nàpols, 1972, trad. catalana: *Els mercaders catalans i l'expansió de la Corona catalano-aragonesa*, Barcelona, 1976. Citarem sempre aquestes dues obres per la corresponent versió catalana.

3. J. HEERS, «Il commercio nel Mediterraneo alla fine del secolo XIV e nei primi anni del XV», *Archivio Storico Italiano*, CXIII, 1955, 157-209.

hora practicaven els venecians i els genovesos. Certament l'estudi de les tècniques comercials catalanes, realitzat ja fa temps per Sayous⁴ ha tingut una especial renovació gràcies als estudis fets per Madurell i Marimon i Arcadi Garcia.⁵ No hi ha probablement un retard tan gran en l'evolució de la lletra de canvi o en la configuració de les associacions comercials, però d'altra banda aquest retard sí que podem trobar-lo en la política de nolis i en l'assegurança marítima. Precisament ens fa l'efecte que una de les més importants aportacions degudes a l'obra de Del Treppo ha estat el seu estudi comparatiu d'aquests aspectes per arribar a la conclusió que encara a mitjans del segle xv la política de nolis era rígida i antiquada, sense poder obrir unes millors perspectives a la circulació de mercaderies.⁶ Llavors pogué començar sota la política econòmica d'Alfons V una modernització del sistema naval, tant en les construccions com en els nolis, si bé els esdeveniments immediatament posteriors feren fracassar molt aviat aquests esforços. De tota manera això ja implica que abans de la gran crisi hi havien unes notables diferències que bé podien condicionar l'expansió catalana, també sens dubte condicionada per altres circumstàncies que creiem cal considerar encara més importants.

Hem dit que els catalans no són sols a la Mediterrània. Fan un important comerç actiu, però hi ha també genovesos, per exemple. Així Trasselli⁷ ens diu que als anys 1407-8 la importació de blat sicilià pels catalans experimentà un cert replegament a l'enfront de l'activitat de Gènova. Aleshores els seus comerciants eren presents a València, on feien sortir la llana ibèrica, tal com feien a Nàpols amb el blat i el vi.⁸ Recordem ara com el 1265 Jaume I decretà l'expulsió dels italians de Barcelona, disposició que no va tenir una especial aplicació i que fou renovada altres vegades, així a l'època de Martí I, ja que tenia més aviat una interpretació força diluïda.⁹ Eren disposicions contra els estrangers, pel fet de la competència, que contrasten amb les recomanacions que precisament feia llavors al regne de València Francesc Eiximenis quan deia que el mercader estranger havia d'ésser protegit i fins i tot privilegiat.¹⁰

Els genovesos, a més a més, prengueren mesures proteccionistes sobre la venda de draps de qualitat mitjana en la primera meitat del segle xv, ja que

4. Avui disposem dels seus més importants treballs, continguts en el llibre *Els mètodes comercials a la Barcelona medieval*, Barcelona, 1975.

5. J. M. MADURELL, A. GARCIA, *Comandas comerciales barcelonesas en la Baja Edad Media*, Barcelona, 1973.

6. DEL TREPPO, ob. cit., p. 455.

7. C. TRASELLI, «Sulla esportazione di cereali della Sicilia nel 1407-1408», *Atti dell'Accademia di Scienze, Lettere e Arti di Palermo*, 1955.

8. J. HEERS, «Les relations commerciales entre Gènes et le Royaume d'Aragon vers le milieu du XIVe siècle», *IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón* (Palma de Mallorca, 1955), Madrid, 1970, 3-14.

9. DEL TREPPO, ob. cit., pp. 219 ss.

10. *Regiment de la cosa pública*, ed. del pare Daniel de Molins de Rci, Barcelona, 1927, p. 169, cit. per Del Treppo, ob. cit., p. 264.

la draperia catalana feia competència a llur draperia,¹¹ però sobre l'activitat genovesa hem d'afegir que hi havien també autèntics monopolis genovesos a les terres de la Corona, com era l'explotació de la sal eivissenca, i hem de recordar com l'actuació d'aquests al regne de València en el segle xv per a fer sortir-ne les mercaderies tenia lloc en vaixells que els hi pertanyien, no essent pas exagerat de dir que aleshores València havia esdevingut una colònia genovesa.¹²

Cal també adreçar el nostre esguard sobre els florentins. Aquests, i no hem d'oblidar-ho, procedeixen d'una ciutat amb un paper primerenc en els afers mercantils i en la producció tèxtil. Presents a Barcelona entre els estrangers tant de cops foragitats, a començaments del segle xv exercien en aquesta ciutat un clar domini financer,¹³ si tenim en compte la crisi bancària dels barcelonins d'un costat¹⁴ i llurs disponibilitats monetàries i creditícies de l'altre. S'arribava, doncs, a una situació de dependència, alhora que la importació de draps estrangers en la qual estaven molt interessats importants sectors de ciutadans honrats i mercaders de Barcelona afavoria entre d'altres la draperia de la ciutat toscana.

Les mesures proteccionistes preses a Barcelona des de la famosa constitució *Havents a cor* de 1422, que tenien com a fi prohibir les importacions de draps estrangers per aixecar la producció drapera pròpia, pertocaven òbviament a la draperia florentina. Si bé és cert que la més afectada fou la draperia flamenca, i en relació amb aquesta la florentina no tenia gaire importància, hi havia també una dependència dels florentins en la importació de sederies.¹⁵ Així no és estrany que a mitjans del segle, en el punt més alt de les mesures proteccionistes, hom vulgui frenar la competència florentina mitjançant el foment de la sederia, emprant fins i tot seders italians per a construir tal indústria, que segons Carrère tindrà llavors a Barcelona uns tets plenament capitalistes.¹⁶ A més a més, és el moment en el qual, com a conseqüència de conflictes polítics entre el rei de Nàpols (Alfons el Magnànim) i Florència ha tingut lloc (en 1447) el decret d'expulsió dels florentins de la capital catalana.¹⁷ Essent al màxim de la política proteccionista i en evitar la presència dels qui dominaven Barcelona a nivell financer, podria dir-se prou bé que per tot semblava haver arribat l'hora del gran desenvolupament econòmic català. Però pel que fa als florentins cal assenyalar com en la pràctica l'expulsió no pogué tenir una aplicació plena;

11. CARRERE, *ob. cit.*, II, p. 74.

12. DEL TREPPO, *ob. cit.*, p. 549.

13. *Ibid.*, pp. 237 ss.

14. Sobre la crisi bancària vegeu, VICENS, «Evolució de la economia catalana durante la primera mitad del siglo xv», *IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Palma de Mallorca, 1955, p. 10; CARRERE, *ob. cit.*, II, pp. 184 ss.

15. CARRERE, *ob. cit.*, II, p. 72.

16. *Ibid.*, II, pp. 393 ss.

17. DEL TREPPO, *ob. cit.*, p. 266.

en tot cas va ésser un episodi passatger i a més a més alguns florentins varen adquirir la ciutadania barcelonina sense perdre, però, llur originària. D'altra banda, al mercat de canvis els catalans també es veieren implicats per les conseqüències de la decisió reial.

Aquestes observacions sobre genovesos i florentins, sobre les quals encara hem d'insistir, representen el món en el qual es desenvolupava el comerç català, però l'estudi d'aquestes condicions ha d'ésser mínimament completat. Ens referirem, doncs, dins un tractament comparatiu, a l'evolució en l'organització drapera, a la situació políticoinstitucional de la ciutat i, finalment, a l'actuació política a propòsit de l'activitat econòmica. Utilitzarem el cas de Barcelona, com el més conegut i significatiu. D'aquesta ràpida visió podem treure algunes conclusions, si bé hipotètiques, sempre tractant de veure Barcelona dins el món mediterrani, i això vol dir en contraposició a les altres ciutats mercantils.

Si observem el gran desenvolupament de la draperia catalana al segle xv i d'altra banda l'estratificació sòcio-estamental de Barcelona, podem treure'n el següent: el treball tèxtil era realitzat pels menestrals organitzats en gremis, qui hi ocupen el quart i darrer estrat (és a dir sota els ciutadans honrats, mercaders i artistes). Hi existeixen també en relació amb la producció drapera grans i petits comerciants, els quals poden pertànyer a qualsevol altre dels tres estrats que fan la resta. Els oficis d'artesans (menestrals) depenien dels comerciants, bé fossin aquests drapers emmarcats també als gremis (podien ésser dels artistes) o bé corresponguessin a un estrat urbà més alt. A la primera meitat del segle xv podem ja copsar importants transformacions. Hi han oficis que comencen a dependre d'altres, hi han drapers (en principi pertanyents als artistes però que podien ésser autèntics comerciants, fins i tot rics) esdevinguts mercaders o encara més, ciutadans honrats. Els mercaders-drapers passen a configurar un ampli grup d'empresaris del tèxtil amb importants contradiccions internes, i representant en ells mateixos els inicis d'una nova situació. Efectivament els canvis que segons les fonts semblen tenir lloc a mitjans de segle,¹⁸ poden significar l'existència d'un cert trasbals en el si de l'organització gremial, puix que hi ha quelcom que manifesta un nou camí per a diferenciar els grups urbans: una diferència més aviat traçada en comerciants-empresaris i treballadors manuals. Ací podem recordar els estudis fets per Rutenburg sobre la dissolució del sistema gremial a la Florència del segle xiv;¹⁹ allí el camí serà palesament marcat en aquest sentit, però precisament en fer la comparació arribem a la conclusió de que a Barcelona aquest sols era un procés incipient; aleshores aquest procés només feia que començar i això voldria dir que des del punt de

18. CARRERE, ob. cit., I, pp. 511 ss., 545 ss., II, p. 217.

19. V. RUTENBURG, *Popolo e movimenti popolari nell'Italia del 300 e 400*, Bolonia, 1971.

vista de l'organització de la producció tèxtil Barcelona no és pas Florència. La ciutat toscana restava força més endavant i això també caldrà considerar-ho, entre d'altres coses, a l'hora d'interpretar la crisi, o si hom prefereix les dificultats barcelonines.

Els sectors urbans de Barcelona que participaven o es beneficiaven de la producció i intercanvis de mercaderies, eren sectors inserits en una determinada realitat política, la pròpia del municipi barceloní i de la Corona d'Aragó. Pel que fa a això es refereix el nostre segon punt, sobre el qual considerem més fàcil el poder oferir les conseqüències d'unes bàsiques diferenciacions.

Malgrat tenir funcionaris reials com el *veguer* i el *baile*, o batlle, Barcelona gaudia d'una important autonomia des de la segona meitat del segle XIII.²⁰ Hi ha alguns elements que ens permeten parlar d'una actuació municipal pròpia; així el nomenament de la major part dels còsols era feta pels *consellers*: Jaume I concedeix l'any 1268 el privilegi que la ciutat constitueixi consolats i nomeni còsols, acabant així i tot la directa intervenció reial en aquests afers, llevat del cas dels *funduks* de Tunis i Bugia, on segueix existint aquesta intervenció.²¹ Els mercaders, com una mena de gremi, es trobaven matriculats al Consolat del Mar, institució municipal, també existent a València i a Mallorca. A més a més hi han impostos municipals deguts al tràfic comercial, és a dir, a l'activitat portuària, com ara el *periatge* i l'*ancoratge*, i la ciutat podia disposar de vaixells amb els quals feia el comerç o el cors. D'altra banda, Barcelona va tenir una contribució decisiva, per exemple, a la guerra de Sardènia,²² i no sempre hi hagué una identitat entre la política dels monarques i la del Consell de Cent; així a l'hora de la imposició per Jaume II de Mallorca en 1302 d'una gabella al comerç fet sobre les Illes. Barcelona, València i altres ciutats catalanes decretaren unes mesures de bloqueig contra Mallorca, les quals però no foren recolzades per Jaume II d'Aragó, car aquest tenia llavors una estreta aliança amb el seu homònim mallorquí.²³

També és important l'actuació territorial de Barcelona. A les darreries del segle XIV compra castells i baronies, com ho ha assenyalat Carrère en relació

20. F. SOLDEVILA, *Jaume I, Pere el Gran*, 3.ª ed., Barcelona, 1980, pp. 52 ss.; C. BATLLE, «El municipio de Barcelona en el siglo XIV», *Cuadernos de Historia. Anexos de la revista Hispania*, 8, Madrid, 1977, 203-211.

21. A. LÓPEZ DE MENESES, «Los consulados catalanes de Alejandría y Damasco en el reinado de Pedro el Ceremonioso», *Estudios de Edad Media en la Corona de Aragón*, VI, Saragossa, 1956, 83-183, assenjala aquest privilegi, p. 89. Sobre la situació dels *funduks* africans vegeu, Ch. E. DUFOURCO, *L'expansió catalana a la Mediterrània Occidental. Segles XIII i XIV*, Barcelona, 1969, p. 473.

22. J. MUTGE, «El Consell de Barcelona en la guerra catalano-genovesa durante el reinado de Alfonso el Benigno», *Anuario de Estudios Medievales*, 2, 1965, 229-256.

23. A. RIERA MELIS, *El reino de Mallorca y el Municipio de Barcelona (1298-1327)*, I. *Las relaciones durante la segunda fase del reinado de Jaime II de Mallorca* (tesi doctoral inèdita), Barcelona, 1975.

amb el comerç interior del blat.²⁴ Mitjançant la institució del *carreratge* hi havien municipis que quedaven en una certa dependència de Barcelona. D'una o de l'altra manera la ciutat va arribar a tenir cap al 1400 alguna mena de domini sobre importants llocs com Igualada, Terrassa o Sabadell, fins i tot del regne valencià com Elx i Crevillent.²⁵ Un fet molt interessant d'aquest procés és la compra el 1409 per 55.000 florins d'or d'una part del comtat d'Empúries.²⁶ A més a més cal adonar-se de la posició dels ciutadans honorats als voltants de Barcelona; a la segona meitat del segle XIV aquests eren senyors a la vegueria de Barcelona del 14 % dels *focs*, mentre que la noblesa ho era només de l'11 %.²⁷

Les dades sobre l'actuació jurisdiccional de la ciutat juntament amb les referents a l'activitat municipal relativa al gran comerç ens poden fer caure en una fàcil, i a la vegada falsa, similitud entre Barcelona i les Comunes italianes. Renouard considera que el procés institucional de la Barcelona del XIII és el mateix que alhora esdevenia a les ciutats italianes, unes transformacions que en el cas de Florència tindran com a resultat el govern del *Popolo*.²⁸ L'historiador francès assenyala que en ambdós casos la ciutat esdevindria dominada pels sectors mercantils. Creiem que no és pas encertada aquesta interpretació, perquè precisament a Barcelona des de mitjans del segle XIII no hi ha cap altra cosa sinó els inicis de l'organització municipal, i l'oligarquia nobiliària vençuda a Florència era quelcom molt semblant «mutatis mutandis» als ciutadans honorats, que aleshores començaren a entrar en el cim de llur poder.

Alguna cosa més separa Barcelona de les Comunes italianes. En concret el tipus de relacions de les ciutats amb el poder reial i amb les institucions del regne. El cas de Barcelona i d'altres ciutats de la Corona d'Aragó no pot ésser el mateix que el de les ciutats italianes plenament autònomes. Pel que fa a aquesta podem parlar sens dubte de l'existència d'una important autonomia i d'un autèntic poder jurisdiccional, ara bé sempre estretament lligada a la Corona, no pas com a una Ciutat-Estat. D'aquest tret essencial no podem prescindir i hem de veure el desenvolupament de la política municipal com una interessant expressió no tan sols del que es proposaven els sectors urbans i llurs contradiccions, sinó també de la intervenció i per això de la interferència de la política reial, puix que la política municipal està inserida també en la realitat del Principat i del complicat cos que constitueix la Confederació catalano-aragonesa.

24. CARRERE, ob. cit., I, pp. 359 s.

25. BATLLE, ob. cit., p. 210.

26. La resta era enpenyorada a la Diputació del General, S. SOBREQÜÉS VIDAL, *Els barons de Catalunya*, Barcelona, 1957, p. 149.

27. ID., «La noblesa catalana en el siglo XIV», *Anuario de Estudios Medievales*, VII (1970-71), 513-531, p. 521.

28. Y. RENOARD, «Les principaux aspects économiques et sociaux de l'histoire des pays de la Couronne d'Aragon aux XIIème, XIIIème et XIVème siècles», *VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, I, Barcelona, 1962, 231-264.

Precisament va haver-hi una intervenció reial per a reformar el sistema municipal al 1386,²⁹ introduint llavors unes transformacions que feien aquest més escaient per als interessos dels sectors urbans no pertanyents als ciutadans honorats. Aquesta reforma, però, no trigà gaire en ésser lletra morta, un cop arribà al tron Joan I, de manera que durant tota la primera meitat del segle xv, mantenint-se el mateix sistema institucional del segle XIII, els ciutadans honorats van poder romandre com a principals mestres de la ciutat. Des de 1422 i sobretot als anys 30 i 40 veïem clarament l'existència d'un cos urbà format per aquells que s'oposen tant a les mesures proteccionistes, encara que siguin preses, com a la devaluació monetària.³⁰ Dir això és el mateix que dir com importants sectors urbans estaven a l'enfront de la política reial pròpia d'Alfons V i també que aquesta, en recolzar-se sobre altres sectors urbans, suposava la intervenció reial en els afers barcelonins.

Els conflictes socials que agiten la vida barcelonina al segle xv, especialment la lluita oberta entre dos partits urbans, la Biga i la Busca, durant el curt període de 1453 a 1460,³¹ seran precisament l'expressió de les contradiccions socioeconòmiques ja esmentades i un marc en el qual es dibuixa prou clarament quina és la posició reial. Concretament veurem la monarquia i els seus agents com un Galceran de Requesens al costat de la Busca, la qual s'identifica amb les mesures proteccionistes, la devaluació monetària i la reforma municipal.

Barcelona té una estructura que hom no pot dissociar de la del regne. Els seus problemes són també problemes de la Corona d'Aragó. Certament la capital del Principat té uns trets diferenciats respecte a Comunes com Gènova i Florència, però de tota manera potser sigui possible de cercar la comparació amb un altre tipus de ciutats, ara també inserides com aquesta en la realitat d'un determinat regne. I amb això arribem al tercer punt, el de la política econòmica dels reis i prínceps de cara al paper de llurs ciutats.

Marsella, pertanyent al comtat angeví de Provença, llarg temps integrat al regne de Nàpols, pot servir-nos com a interessant exemple. Segons Baratier la competència de les ciutats italianes a la Mediterrània Occidental va fer declinar el comerç marsellès ja durant el segle XIII,³² i és aleshores quan els comerciants catalans substitueixen als marsellesos en la distribució d'espècies dins aquesta àrea, especialment al sud de França, i a zones italianes. Al segle XIV els reis

29. C. BATLLE, «La proyectada reforma del gobierno municipal de Barcelona (año 1386)», *VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, III, Barcelona, 1962, 143-152.

30. CARRERE, ob. cit., II, pp. 259, 311, 328, 332.

31. Han estat estudiats per Carme Batlle, especialment en *La crisis social y económica de Barcelona a mediados del siglo XV*, 2 vols., Barcelona, 1973. Una versió abreujada d'aquesta és *Barcelona a mediados del siglo XV*, Barcelona, 1976.

32. E. BARATIER, «Influence de la politique angevine sur le déclin commercial de Marseille aux XIIIe et XIVe siècles», *VI Congreso de Historia de la Corona de Aragón* (Càller, 1957), Madrid, 1959, 679-693.

angevins de Nàpols afavoriren fins i tot els genovesos amb monopolis de transport, encara que fos contrari als interessos dels seus súbdits de Marsella.³³ Això prova que en aquest cas, i a la inversa que en el de Barcelona, la relació de la ciutat amb el seu senyor s'operava en sentit negatiu pel que fa a les implicacions o derivacions econòmiques de les directrius polítiques. Ara bé, les coses pogueren canviar; separada de Nàpols i situada en l'independent comtat de Provença —regit pels Anjou-Valois—, si bé que cada cop més lligada al reialme de França i sobretot des del punt de vista econòmic, assistim durant la primera meitat del segle xv a un cert redreç que té lloc a costa del comerç català; hi ha precisament una actuació molt particular del banquer de Carles VII, Jacques Coeur, que contribueix així a la reactivització econòmica marsellesa.³⁴ Marsella passarà a dominar la redistribució de les espècies orientals a les costes del sud de França i cap a l'interior, desplaçant-ne els catalans fins llavors monopolitzadors d'aquest corrent de tràfic mercantil. Va haver-hi, doncs, un canvi essencial d'orientació al qual no són pas aliens els interessos polítics, i d'altra banda aquest fet, per tenir lloc enfront de l'activitat barcelonina, no serà gens menyspreable com a un factor més d'explicació de la crisi catalana.

La comparació amb Marsella i l'existència d'unes diferències institucionals en relació amb les Comunes italianes ja ens duen de fet a establir unes petites conclusions. Certament l'expansió catalana no pot ésser estudiada d'una manera aïllada sense veure el que aleshores ocorria a Gènova, Florència o Marsella. Si bé ja abans de la crisi podem endevinar les contradiccions del binomi gran comerç internacional-producció drapera i el paper que hi tenen les altres ciutats —amb llur propi desenvolupament i llurs propis trets—, és sens dubte a l'època de la gran crisi, és a dir a la segona meitat del segle xv, quan poden veure més palesament la projecció d'aquests factors.

En les propostes adreçades el 1449 pel monarca als consellers de Barcelona ve continguda la prohibició per als regnes occidentals de la Corona de fer l'abast del blat de França o Castella, imposant-hi l'obligació de importar-lo de Sardenya, Sicília i Nàpols. Com diu Del Treppo, això volia dir «la integració de la producció i dels mercats dels regnes catalano-aragonesos ençà i enllà del Tirrè».³⁵ És el més avançat projecte proteccionista sortit de la política econòmica del Magnànim, però és tan sols un projecte que no té res a veure amb la realitat dels regnes i en tal sentit esdevé inviable. Hi havia una oposició dels comerciants importadors de Barcelona a les mesures proteccionistes, cosa a la qual ja hem fet al·lusió i que a més a més és prou remarcable en les obres generals sobre el tema, però també altres trets no menys significatius; així els

33. *Ibid.*, p. 689.

34. VICENS, «Evolución...», p. 18.

35. DEL TREPPO, ob. cit., p. 551.

ambients de la Generalitat catalana s'oposaven puix que allò volia dir una disminució dels ingressos pels drets d'«entrada i eixida» que es produiria en allunyar-se'n els italians.³⁶ D'altra banda quan el 1454 hom disposa el monopoli de vaixells nacionals —en la pràctica catalans— per a transportar mercaderies en els regnes de la Corona, hi ha una gran oposició per part dels comerciants valencians, car aquests depenien dels italians i de llurs naus.³⁷ Són circumstàncies que veiem aparèixer precisament a l'hora de les més importants mesures proteccionistes. Així podríem parlar d'una nova i greu contradicció: mentre hom disposava aquestes mesures podia sorgir-ne una oposició cada cop més forta que no feia altra cosa que endreçar l'economia catalana cap a la crisi profunda pròpia de la davallada d'uns pocs anys després.

I és que precisament creiem que la política econòmica de l'època d'Alfons V significava un proteccionisme amb paleses contradiccions, car aquestes eren inevitables donades les condicions per les quals travessava l'economia catalana, i especialment la barcelonina, ja des de feia segles. A mitjans del segle xv, quan hom volia prendre les mesures més eficaces, la presència genovesa i florentina ja havia creat una dependència; això ocorria, ho hem dit abans, a València, i a Barcelona tampoc hom podria prescindir del capital florentí. Finalment, un fet ben aclaridor: Alfons V va afavorir el banquer Jacques Coeur,³⁸ impulsor de les fires de Lió i, com ja ho hem dit, de la reactivació econòmica de Marsella, la qual precisament en aquestes dates ja comença a desplaçar els catalans en un dels elements més bàsics de llur gran comerç, la distribució de les espècies i productes orientals.

A més a més, com hem vist, sobre l'actuació dels genovesos i florentins no sols s'ha de parlar del tema de la dependència o de la competència. En examinar aquesta observem la múltiple realitat que oferia la Confederació catalano-aragonesa. Especialment en l'exemple del regne valencià queda clar com els interessos dels diversos territoris no eren pas idèntics. I això també és un tret important per a diferenciar l'economia catalano-aragonesa de la desenvolupada per les Comunes italianes. Aquestes, és ben cert que havien esdevingut, des de temps endarrera, autèntics Estats territorials, però la integració socio-econòmica del territori respecte a la ciutat ja havia anat prou lluny si la comparem amb la incipient realitat que aleshores podia oferir Barcelona; si bé aquesta s'esforçava en controlar un cert territori i a més a més assumia més de la meitat del comerç català,³⁹ ni en el nivell institucional ni en el grau de desenvolupament econòmic abastava Barcelona les grans ciutats italianes, no tenint tampoc una autèntica coordinació política i econòmica amb un determinat territori; la capital catalana

36. *Ibid.*, p. 549.

37. CARRERE, ob. cit., II, p. 384.

38. MARINESCU, «Alphonse le Magnanime, protecteur d'un rival du commerce catalan: Jacques Coeur», *Estudios de Historia Moderna*, III (1953), 25-63.

39. CARRERE, ob. cit., II, p. 12.

es trobava, ben al contrari, inserida en la complicada realitat que a tots els nivells representava la Corona d'Aragó.

Així, per a concloure, podem dir que els factors diferenciadors de Barcelona enfront de les grans ciutats comercials italianes, no són només un problema de draperia més avançada o de tècniques mercantils més perfeccionades. En l'estudi de la realitat institucional i de la política econòmica veiem aspectes molt importants que evidentment compliquen i també poden illuminar els propis fets econòmics que no han de quedar reduïts als problemes de fluctuacions comercials o de dimensions de la producció drapera. L'esmentat cas de Marsella i les diferències dels regnes de la Corona a propòsit de l'activitat dels estrangers permeten d'adonar-nos que el proteccionisme del Magnànim havia d'ésser neta teoria. Precisament, pretendre una coordinació dels interessos i de les activitats dels homes de la Corona, com ho dedueix del «programa» de 1449, faria del monarca Trastàmara una mena de capdavanter de l'economia futura, cosa que lògicament no podem prendre en consideració en escriure la història.